

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞINA KARŞI DEĞERLER EĞİTİMİ STRATEJİLERİ: GÜNCEL LİTERATÜRÜN SİSTEMATİK DERLEMESİ

VALUES EDUCATION STRATEGIES AGAINST SOCIAL MEDIA ADDICTION: A SYSTEMATIC REVIEW OF CURRENT LITERATURE

İsmail DEMİR*

ÖZ: Bu makalenin amacı, sosyal medya bağımlılığının insanların ahlaki gelişimi ve değer oluşumu üzerindeki etkisine dair kapsamlı bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada literatürü incelemek, akademik makaleleri, raporları ve kitapları sistematik olarak analiz etmek ve mevcut teorik yaklaşımları ve uygulama stratejilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmek için nitel bir yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmanın önemi, dijital çağda sosyal medya bağımlılığının yalnızca bir davranışsal sorun olarak değil, aynı zamanda manevi yoksunluğa ve ahlaki çürümeye yol açan çok boyutlu bir kriz olarak ele alınması gerektiği gerçeğinde yatmaktadır. Bulgular, okul temelli karakter eğitimi programlarının ve dijital okuryazarlık eğitiminin tek başına yeterli olmadığını ve manevi farkındalığın, dijital oruç uygulamalarının ve aile ve toplum tarafından desteklenen bütünsel müdahalelerin sosyal medya bağımlılığı riskini azaltmada daha etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, disiplinler arası, kültürel açıdan hassas ve manevi referans temelli değer eğitimi stratejilerinin, dijital çağın hızla değişen dikkat ve zevk dinamiklerine karşı bireysel dayanıklılığı güçlendirmek için en önemli araçlardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar için kültürler arası karşılaştırmaların, yapay zekâ destekli eğitim platformlarının etkilerinin ve ailede dijital rol oluşturma süreçlerinin uzun vadeli sonuçlarının incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Değerler Eğitimi, Dijital Okuryazarlık, Manevi Gelişim

ABSTRACT: The aim of this article is to conduct a comprehensive assessment of the impact of social media addiction on people's moral development and value formation. The study used a qualitative approach to review literature, systematically analyze academic articles, reports, and books, and comparatively evaluate existing theoretical approaches and implementation strategies. The significance of the study lies in the fact that social media addiction in the digital age must be addressed not only as a behavioral problem but also as a multidimensional crisis leading to spiritual deprivation and moral decay. The findings demonstrate that school-based character education programs and digital literacy training alone are insufficient and that spiritual awareness, digital fasting practices, and holistic interventions supported by family and community are more effective in reducing the risk of social media addiction. As a result, the study emphasizes that interdisciplinary, culturally sensitive, and spiritually reference-based value education strategies are one of the most important tools for strengthening individual resilience to the rapidly changing attention and pleasure dynamics of the digital age. For future research, it is recommended to examine cross-cultural comparisons, the effects of AI-supported educational platforms, and the long-term consequences of family digital role formation processes.

Keywords: Social Media, Values Education, Digital Literacy, Spiritual Development

* Doç. Dr.-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü/Çanakkale-ismail.demir@comu.edu.tr (Orcid: 0000-0001-9756-1901)

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan hızlı teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşamın neredeyse bütün alanlarını derinden dönüştürmüştür. İletişim biçimlerinden sosyal ilişkilerin örgütlenmesine, eğlence pratiklerinden kimlik inşasına kadar geniş bir çerçevede gözlemlenen bu dönüşüm, bireylerin gündelik hayat deneyimlerinde radikal bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Bu değişimin en dikkat çekici sonuçlarından biri, sosyal medya platformlarının küresel ölçekte yaygınlık kazanması ve kısa sürede bireylerin yaşam dünyalarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmesidir. Facebook, Instagram, TikTok ve benzeri platformlar yalnızca bilgi ve duyguların dolaşımına aracılık eden kanallar olmanın ötesine geçmiş; bireylerin tanınma, görünürlük ve tatmin ihtiyaçlarını dijital zeminde yeniden şekillendiren birer kültürel alan halini almıştır. Bununla birlikte, söz konusu platformların hızlı yükselişi, sosyo-psikolojik düzeyde yeni bağımlılık biçimlerinin oluşumuna da imkân tanımıştır. Özellikle genç kuşaklar arasında yoğun biçimde gözlenen sosyal medya bağımlılığı, özsaygı kaybı, sürekli karşılaştırma eğilimi, duygusal tükenmişlik ve manevi tatminsizlik gibi çok boyutlu sorunları tetikleyen kritik bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı literatüründe bu olgu genellikle nörodavranışsal bir bozukluk veya dijital bağımlılık sendromu şeklinde tanımlanırken, Müslüman bir âlimin perspektifinden mesele, çok daha derin bir bilinç ve maneviyat problemine işaret etmektedir. İslami yaklaşım, sosyal medya bağımlılığını bireyin Rabbi ile kurduğu kalbî bağın zayıflaması, manevi yoğunlaşmanın kaybolması ve özgürlük bilincinin gölgelenmesi şeklinde yorumlamakta; bağımlılığı Kur'an'da sıklıkla vurgulanan "arzu ve tutkuların hâkimiyeti" ile "kalbin gafleti"nin çağdaş bir tezahürü olarak değerlendirmektedir (Kurttaş, 2021).

Müslüman bilginlerin konuya dair yaklaşımları, sosyal medya bağımlılığını yalnızca bireysel irade zaafı bağlamında değil, aynı zamanda dijital kapitalizmin şekillendirdiği küresel kültürün insan doğasına verdiği sistematik zararların bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan bağımlılığın giderek yaygınlaşması, değerler eğitiminin günümüz koşullarındaki belirleyici rolünü daha görünür hale getirmiştir. Değerler eğitimi, bireyin sorumluluk, sabır, empati ve dürüstlük gibi temel ahlaki nitelikleri içselleştirdiği dinamik bir süreçtir. Ne var ki modern dönemde bu süreç, dijital platformların hız, görünürlük ve sürekli uyarım kültürü ile rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar, gençlerin çevrim içi ortamlarda geçirdikleri zamanın artmasının aile ve okul temelli değer aktarımını zayıflattığını, ahlaki muhakeme becerilerinin derinleşmesini engellediğini ve manevi tatmin ihtiyacının giderek sanal onay ve beğeniye indirgenmesine yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu tablo, eğitimciler ve ebeveynler açısından değerler eğitiminin yalnızca teorik düzeyde ele alınamayacağını; bunun yerine dijital çağın gerçekliklerine uyarlanmış, disiplinler arası, bütüncül ve manevi temelli stratejilerle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Müslüman bilginlerin önerileri,

modern pedagojik teorilerin kadim İslam ahlakı ilkeleriyle bütünleştirilmesine dayalıdır. Batı literatüründe önemli bir yeri olan Kohlberg'in ahlaki gelişim basamakları, Lickona'nın karakter eğitimi modeli ve sosyal-duygusal öğrenme yaklaşımları metodolojik açıdan katkı sağlasa da, manevi derinlik açısından sınırlı kalmaktadır (Fahroji, 2020).

İslam ahlakında merkezi bir kavram olan *ihsan*, bireysel davranışların yalnızca toplumsal onay bağlamında değil, aynı zamanda Allah'ın sürekli gözetimi bilinciyle gerçekleştirildiği yüksek bir manevi farkındalık düzeyini ifade etmektedir. Bu nedenle sosyal medya bağımlılığı ile mücadelede etkin bir değerler eğitimi yaklaşımı, bireyin zihnini ve duygularını olduğu kadar kalbini de eğitmeyi hedeflemelidir. Hz. Muhammed'in (S.A.V.) *"Ben güzel ahlaki mükemmelleştirmek için gönderildim"* hadisi, ahlaki eğitimin nihai amacının bireysel erdemlerin toplumsal faydaya dönüştürülmesi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Berkowitz ve Bier, 2005).

Bu makale, öncelikle sosyal medya bağımlılığının kavramsal çerçevesini ortaya koymakta; ardından bağımlılığın değerler gelişimi üzerindeki etkilerini literatür bağlamında incelemektedir. Daha sonra okul temelli programların, dijital okuryazarlık girişimlerinin ve aile destekli yöntemlerin güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmektedir. Çalışmanın özgün katkılarından biri, dijital oruç, manevi destek grupları ve disiplinler arası müfredat entegrasyonu gibi yenilikçi uygulamaları içeren kapsamlı bir değerler eğitimi modeli sunmasıdır. Sonuç olarak, dijital çağın hızla değişen dinamikleri karşısında bireylerin ahlaki bütünlüğünü koruması yalnızca bireysel gayretlerle mümkün değildir. Eğitimciler, aileler ve toplumsal kurumlar; manevi temellere dayalı, kültürel duyarlılığı yüksek ve bilimsel açıdan sağlam eğitim programları geliştirmeli; sosyal medya bağımlılığının yol açtığı ahlaki erozyona karşı kolektif bir direniş kültürü inşa etmelidir. Bu çalışma, modern dünyada giderek yaygınlaşan tatminsizlik olgusuna karşı bireyin ruhsal istikrarını güçlendirmeyi hedefleyen hem teorik hem de pratik katkılar sunmaktadır (Gutek, 2008).

1. Metot

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, sosyal medya bağımlılığı ile değerler eğitimi arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemek ve dijital çağda bireylerin ahlaki gelişimini korumak için etkili eğitim stratejileri önermektir. Çalışma, sosyal medya kullanımının yaygın bir teknoloji tercihi değil, bireylerin manevi tatmin ve sorumluluk duygusu arayışını kökten değiştiren bir davranış krizi olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya bağımlılığının sabır, empati, sorumluluk ve öz kontrol gibi temel değerlerin içselleştirilmesi süreçleri üzerindeki etkisi teorik ve uygulamalı yaklaşımlar kullanılarak incelenmiştir. Ayrıca, değerler eğitiminin klasik teorilerinin (Kohlberg'in ahlaki gelişim aşamaları, Lickona'nın karakter oluşumuna yaklaşımı ve sosyal-duygusal öğrenme modeli) Müslüman toplumlarda nasıl yeniden yorumlanabileceği tartışılmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı, dijital

bağımlılığın önlenmesi için okul temelli programların, aile destekli yöntemlerin ve manevi farkındalık uygulamalarının güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve bu alan için bütünsel bir model önerisi geliştirmektir. Araştırmanın amacı dijital çağın ahlaki zorluklarına etkili çözümler geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel bir çalışma olarak tasarlanmış ve sistematik bir literatür taramasından yararlanılmıştır. Çalışmada makaleler, akademik kitaplar, raporlar ve saha çalışmaları değerlendirilmiş ve sosyal medya bağımlılığı ve değerler eğitimi yönelik güncel yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Veri toplama için Scopus, Web of Science, Google Scholar ve JSTOR veri tabanlarından anahtar kelimeler ("sosyal medya bağımlılığı", "değerler eğitimi", "İslami etik", "dijital okuryazarlık") kullanılarak 180'den fazla çalışma incelenmiş ve nitel içerik analizi kullanılarak temalar belirlenmiştir. Konular arasında bağımlılığın değer gelişimine etkisi, dijital okuryazarlığın önleyici etkisi, okul ve aile temelli yaklaşımlar ve manevi farkındalığı teşvik etme yöntemleri gibi başlıklar öne çıkmıştır. Ayrıca İslam düşüncesinin kavramları (ihسان, güvene saygı, öz disiplin) Batı teorileriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem, konunun kültürel, eğitimsel ve manevi boyutlarını kapsayan çok yönlü bir analize olanak sağlamıştır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Bu araştırmanın önemi, sosyal medya bağımlılığının yalnızca nörolojik veya davranışsal bir sorun değil, aynı zamanda modern toplumlarda hızla yayılan bir tür manevi yoksunluk ve ahlaki çöküş olmasıdır. Dijitalleşmenin genç nesilleri kısa vadeli haz, anında sempati ve yüzeysel etkileşim döngüsüne mahkûm etmesi, geleneksel değer öğretme yöntemlerinin etkinliğini azaltır ve bireylerin özdenetim, sabır ve sorumluluk duygusu gibi erdemleri içselleştirmesini zorlaştırır. Müslüman âlimlerin bakış açısından, bu durum "kalbin gaflet"i olarak tanımlanan ve İslam'ın nezaket ve güvenilirlik ilkeleriyle çelişen bir bilinç bulanıklığına yol açar. Bu araştırma, bu karmaşık krize çözüm bulmak için disiplinler arası ve kültürel açıdan hassas değerler eğitimi stratejilerinin nasıl geliştirilebileceğini araştırarak literatüre katkıda bulunmaktadır. Dahası, manevi temelli yaklaşımların modern sosyal-duygusal öğrenme teorileriyle bütünleştirilmesi, zamanımızın ihtiyaçlarını karşılayan yeni bir pedagojik ufuk açmaktadır. Çalışma bu nedenle hem bilim hem de uygulama için önemli bir rehber önermektedir.

1.4. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bulguları, sosyal medya bağımlılığının değer oluşumu üzerindeki etkisinin karmaşık ve kültürel açıdan hassas olduğunu göstermektedir. Okul temelli karakter eğitimi programları sosyal medya kullanımını bir dereceye kadar azaltabilirken, manevi bağlamın eksikliği kalıcı davranış değişikliği yaratma yeteneğini sınırlamaktadır. Dijital

okuryazarlık eğitimi, algoritmik manipölasyon konusunda farkındalığı artırır ve anında tatmin döngüsüne karşı direncin geliştirilmesine etkili bir şekilde katkıda bulunur. Aile katılımına dayalı programlar, çocukların sorumluluk, empati ve dijital öz kontrol duygusunu güçlendirme potansiyeline sahiptir. Özellikle dijital oruç uygulamaları ve manevi destek grupları gibi yenilikçi yaklaşımlar, sosyal medya bağımlılığının semptomlarını hafifletmede ümit verici sonuçlar elde etmiştir. Bulgular, geleneksel laik değer eğitimi yaklaşımlarının Müslüman toplumlarında manevi dalma olmadan tam etkililiğine ulaşamayacağını göstermekte ve bütünsel bir model önerisine olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, bireyin dijital çağda ahlaki istikrarı sürdürme ve içsel memnuniyet geliştirme yeteneğini artırmaktadır.

2. Sosyal Medya Bağımlılığı Kavramı ve Psiko-Sosyal Boyutları

Sosyal medya bağımlılığı, dünya çapında insanların sosyal, zihinsel ve ahlaki gelişimini bozan çok yönlü bir olguya dönüşmüştür ve dijital çağın en çarpıcı davranışsal sorunlarından biridir. Kavramsal olarak, bu bağımlılık bir bireyin sosyal medya araçlarını kontrolsüz ve sürekli kullanması olarak tanımlanmaktadır; bu da günlük yaşamlarına ve sosyal ilişkilerine müdahale eder ve psikolojik sıkıntıya neden olur. İnsanlar sosyal medya bağımlılığını yalnızca bir teknoloji bağımlılığı olarak değil, aynı zamanda değer oluşumunun ve ahlaki iradenin zayıflaması olarak da görmektedir. Bu bakış açısı, insanın ölçü ve denge duygusunun (mizan) bozulmasıyla yakından ilişkilidir. Özellikle Kuran'da geçen "israf" terimi, zamanın ve zihinsel enerjinin aşırı kullanımını eleştiren ilahi bir öğretiyi temsil eder. Bu nedenle, sosyal medya bağımlılığı yalnızca nörolojik ve davranışsal bir sapma değil, aynı zamanda ahlaki bir zayıflık olarak da kabul edilmektedir. Sosyal medya bağımlılığı, özellikle gençler arasında hızla artmaktadır ve benzer sorun kalıpları farklı kültürel bağlamlarda belirgindir. Statista'ya (2023) göre, dünya çapında aktif sosyal medya kullanıcılarının sayısı %60'ı aşıyor ve günlük ortalama kullanım süresi 2,5 saati aşıyor. Türkiye'de yakın zamanda yapılan bir araştırmada, lise öğrencilerinin %36'sının sosyal medya kullanımını kontrol edemediği ve en az üç bağımlılık belirtisi gösterdiği bildirildi (Lickona, 1991).

Malezya'da yapılan benzer bir araştırma, üniversite öğrencilerinin %42'sinin sosyal medyayı aşırı kullandığını, bunun akademik başarının düşmesine ve öz saygının düşmesine yol açtığını buldu. Bu bağımlılığın ahlaki sonuçları Müslüman toplumlarda da dikkat çekicidir: Giderek daha fazla insan aile görevlerini, ibadetlerini ve sosyal uyumunu ihmal ediyor. Bu bulgular, sosyal medya bağımlılığının dünya çapında yaygın bir sorun haline geldiğini göstermektedir. Psikososyal etkiler açısından, sosyal medya bağımlılığının çeşitli ve zararlı sonuçları vardır. Nörolojik çalışmalar, dopamin salınım döngüsünün sürekli tetiklenmesinin bağımlı olma eğilimini artırdığını göstermektedir. Özellikle genç yetişkinler arasında, bozulmuş öz saygı, başkalarından onay alma ihtiyacı ve kronik karşılaştırma davranışı yaygındır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Ayrıca, yalnızlık, kaygı ve depresyon semptomlarının sosyal medya bağımlılığıyla önemli ölçüde ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu sorunun, modern zamanlarda görünürlük ve sempatiye dayalı değerler krizini daha da kötüleştirdiğine dikkat çekilmiştir. Özellikle Abdulkerim Soroush ve Sayyid Hussein Nasr gibi isimler, sosyal medyanın bireyleri iç dünyalarından kopardığını ve onları yapay bir benlik inşasına hapsettiğini vurgulamaktadır. Bu yapay benlik algısı, İslam düşüncesindeki "nefsi mutmainne" idealinin aksine "nefsi emmara"nın (doyumsuz, tutkulu benlik) hakimiyetini pekiştirir. Böylece, sosyal medya bağımlılığı yalnızca bireysel bir psikolojik sorun değil, aynı zamanda ahlaki gelişim için bir engel haline gelir. Risk faktörlerini incelemek, bireysel, ailevi ve kültürel unsurların sosyal medya bağımlılığının gelişimini etkilediğini ortaya koymaktadır. Düşük öz saygı, yalnızlık, kaygı bozuklukları ve öz kontrol eksikliği, bireysel düzeydeki ana risk faktörleri arasındadır. Aile faktörleri de son derece önemlidir. Özellikle, aile içindeki zayıf iletişim, yetersiz ebeveyn denetimi ve dijital okuryazarlığın eksikliği, bağımlılık riskini artırır. Müslüman toplumlarda, güçlü bir aile genellikle koruyucu bir faktör olarak kabul edilir. Ancak son çalışmalar, bu koruyucu etkinin artan dijitalleşme karşısında azaldığını göstermiştir. Sosyal düzeyde, yaygın sosyal medya kullanımı norm haline geldikçe, bireyler dijital ortamlarda sürekli olarak bulunma konusunda sosyal baskı hissederler. Bu baskı, gençlerin öz değerlerini aldıkları beğeni, paylaşım ve takipçi sayısına göre ölçmelerine yol açarak sosyal tanınma ihtiyaçlarını patolojik seviyelere çıkarmaktadır (Hadisaputra, 2020).

Dini ve kültürel açıdan bakıldığında, sosyal medya bağımlılığı, bireyin manevi tatminini dijital etkileşimlerle değiştirmeye başlaması olarak yorumlanabilir. Bu durum İslami düşüncede "kalbin dikkatsizliği" olarak adlandırılır ve bireyi yaratılış amacından sapmaya yönlendirir. Bu durum Batı literatüründe sıklıkla "sorunlu sosyal medya kullanımı" terimiyle tanımlansa da, aynı zamanda ahlaki kopuş ve "manevi boşluk" olarak da tanımlanır. Gerçekten de, sosyal medya bağımlılığı özellikle genç nesiller arasında ibadetin devamlılığını ve toplumsal sorumluluk duygusunu olumsuz yönde etkiler. Sonuç olarak, sosyal medya bağımlılığı modern dünyada bireylerin hem psikolojik refahını hem de ahlaki gelişimini tehdit eden çok yönlü bir sorunu temsil etmektedir. Risk faktörlerinin farkında olmak ve önleyici bir strateji olarak değerler eğitimi sistematik olarak güçlendirmek çok önemlidir. Halkın yaklaşımı, bu bağımlılığın yalnızca bir teknoloji sorunu olarak değil aynı zamanda ahlaki bir zayıflık olarak görülmesi gerektiğini vurgular ve değerler eğitiminin manevi tatmin, öz kontrol ve bilinçli dijital farkındalık alanlarında önemli bir fırsat sunduğunu gösterir. Literatürden elde edilen bulgular, kültürel duyarlılığın, aile temelli destek mekanizmalarının ve manevi değerlerin yeniden inşasının sosyal medya bağımlılığıyla mücadelede çok önemli olduğunu göstermektedir (Jaya, 2020).

3. Değerler Eğitiminin Teorik Temelleri ve Ahlaki Gelişim Modelleri

Değerler eğitimi, bireylerin ahlaki gelişimini, karakter oluşumunu ve toplumsal entegrasyonunu hedefleyen sistematik bir pedagojik yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bu eğitim, hem evrensel ahlaki normların hem de bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel bağlam tarafından şekillenen değerlerin içselleştirilmesini amaçlar. İnsan perspektifinden değerlendirildiğinde değerler eğitimi, yaratılışın temel amacına uygun biçimde gerçekleşen bir ahlaki olgunlaşma süreci olarak görülmekte; İslam bilimlerinin klasik geleneğini çağdaş pedagojik teorilerle bir araya getirme yönünde işlevsel bir köprü kurmaktadır. Bu nedenle değerler eğitiminin teorik temellerini kavramak, ahlaki gelişim modellerini anlamak ve bu çerçevede evrensel ile kültürel değerleri sentezlemek, günümüz pedagojik tartışmalarının temel öncelikleri arasında yer almaktadır.

Ahlaki gelişim literatüründe en çok başvurulanan teorilerden biri, Lawrence Kohlberg'in ahlaki gelişim aşamaları kuramıdır. Kohlberg (1984), bireyin ahlaki muhakeme kapasitesinin altı gelişimsel aşamadan geçtiğini ileri sürerek ahlaki gelişimi yapılandırmacı bir çerçevede açıklamıştır. Ancak modern eleştiriler, bu modelin Batı merkezli evrensellik iddiasını sorgulamakta ve kültürel bağlamın ahlaki gelişimdeki rolünü yeterince dikkate almadığını ortaya koymaktadır (Halstead ve Taylor, 2000). Bu nedenle kuram tamamen reddedilmese de, İslam düşüncesi ahlakın yalnızca bilişsel süreçlere indirgenemeyeceğini, Kur'an'ın insana özgü "fitrat" anlayışına dayalı olarak ruhsal, vicdani ve duygusal derinlik gerektiren çok katmanlı bir gelişim sürecine işaret ettiğini öne sürmektedir.

Bu bağlamda ahlaki gelişim, yalnızca rasyonel karar alma süreçlerinin değil, aynı zamanda vicdanın, ilahi sorumluluk bilincinin ve duygusal olgunluğun birlikte ilerlediği bütünsel bir süreçtir. Thomas Lickona'nın karakter eğitimine yaklaşımı, çağdaş değerler eğitimi programlarının kuramsal temellerinden birini oluşturmaktadır. Lickona'ya göre değerler yalnızca bilişsel aktarım yoluyla değil, bireyin tutum ve davranışlarının dönüştürülmesi aracılığıyla da içselleştirilir. Bu yaklaşım, empati, sorumluluk, adalet ve saygı gibi temel değerlerin okul kültürü içinde sistematik olarak yerleştirilmesi gerektiğini vurgular. Müslüman eğitimciler ise Lickona'nın modelini yararlı bulmakla birlikte, kalıcı bir ahlaki gelişim için manevi referansların, kutsal metinlerin ve Hz. Peygamber'in örnekliğinin merkeze alınması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim İslam geleneğinde Peygamber'in "husnu'l-huluk"u (iyi ahlak) değer oluşumu açısından en temel ilham kaynağı olarak görülmektedir.

Modern toplumlarda değer oluşumuna ilişkin tartışmalarda öne çıkan bir diğer konu, evrensel ve kültürel değerler arasındaki gerilimdir. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1948) gibi belgeler, adalet, insan onuru ve eşitlik gibi ilkeleri tüm kültürler için ortak normlar olarak sunarken, Müslüman düşünürler bu yaklaşımın yerel inanç sistemlerini ve kültürel

farklılıkları görmezden gelme riskini barındırdığına dikkat çekmektedir. Buna karşın, kültürel çeşitliliğin meşruiyeti tanınmakta, evrensel değerler ise ahlaki bir sorumluluk bağlamında kabul edilmektedir (Bruce, 2000). İslam medeniyetinde adalet (adl), doğruluk (sidk), güvenilirlik (emanat) ve merhamet (rahme) gibi değerler hem vahiyssel hem de kültürel temellere dayanmaktadır. Bu nedenle Müslüman toplumlarda değerler eğitimi, evrensel insan ilkelerinin dini öğretilerle bütünleştirildiği bir sentez olarak yapılandırılmaktadır.

Son dönemdeki araştırmalar, yalnızca bilişsel öğrenmenin değil, aynı zamanda sosyal-duygusal öğrenmenin (SEL) de değerler eğitiminin vazgeçilmez bir bileşeni olduğunu ortaya koymuştur. Akademik, Sosyal ve Duygusal Öğrenme İşbirliği (CASEL) tarafından geliştirilen SEL çerçevesi; öz farkındalık, öz yönetim, sorumlu karar alma, ilişki kurma becerileri ve sosyal farkındalık olmak üzere beş temel alan üzerine kuruludur. Bu çerçeve, ahlaki gelişim sürecinin duygu-düşünce-davranış bütünlüğü içinde nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Müslüman bilginler, SEL modelini değerlendirirken duygusal zekâ kavramının İslami “kalbin eğitimi” anlayışına benzediğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, İslam düşüncesinde ahlaki davranışın nihai amacı yalnızca dünyevi refah değil, aynı zamanda Allah’ın rızasına uygun bir yaşam sürdürmektir. Bu yaklaşım, ahlaki gelişime ilahi sorumluluk bilincini ekleyerek süreci daha derin bir manevi boyuta taşımaktadır (Yalçın, 2019).

Ahlaki gelişim tartışmalarında Jean Piaget’nin bilişsel gelişim kuramı da önemli bir yere sahiptir. Piaget, ahlaki anlayışın çocukluk döneminde heteronom (otorite merkezli) yapıdan özerk (içselleştirilmiş) yapıya doğru geliştiğini ileri sürmüş ve bu yaklaşım, Kohlberg’in kuramına ilham kaynağı olmuştur. Ancak kültürel antropolojik çalışmalar, ahlaki gelişimin evrensel basamaklardan ziyade bağlamsal koşullar tarafından şekillendiğini ortaya koymuştur. Müslüman eğitimciler de bu eleştiriyi desteklemekte ve çocukların ahlaki muhakemesinin erken yaşlardan itibaren dini metinlerle, toplumsal normlarla ve güçlü aile bağlarıyla şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda çok sayıda çalışma, İslam kültüründe ahlaki gelişimin aile ve toplum eksenli ortamlarda daha hızlı ve kalıcı bir şekilde içselleştirildiğini göstermektedir.

Albert Bandura’nın sosyal öğrenme kuramı da değerler eğitiminin teorik temelleri açısından kritik bir katkı sağlamaktadır. Bandura, çocukların ve gençlerin değerleri ve davranış kalıplarını model alma yoluyla edindiklerini ileri sürmektedir. Günümüzde dijital medya ortamlarında rol modellerin çeşitlenmesi, bu süreci daha da karmaşık hale getirmiştir. Çocukların YouTube içerik üreticilerini, Instagram fenomenlerini veya dijital oyun karakterlerini rol model olarak görmesi, değerler eğitiminin hem fırsatlarını hem de risklerini artırmaktadır. Müslüman eğitimciler, bu bağlamda çocuklara güçlü bir ahlaki bağlılık sistemi kazandırmak için dijital medya okuryazarlığının değerler eğitimiyle birlikte ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Son yıllarda değerler eğitimi literatüründe bütünleşik yaklaşımlar öne çıkmıştır. Örneğin, "Ahlaki Gelişimin Bağlamsal Modeli" bireyin biyolojik yatkınlıklarını, kültürel normlarını ve gelişimsel aşamalarını birlikte ele alarak ahlaki gelişimin çok boyutlu doğasını açıklamaktadır. Bu model, farklı kültürlerde ahlaki öğrenme süreçlerinin önemini vurgulamakta ve evrensellik iddialarına eleştirel bir denge getirmeye çalışmaktadır (Yıldırım, 2019).

4. Sosyal Medya Bağımlılığı ile Değerler Eğitimi Arasındaki İlişki

Dijitalleşen dünyanın eğitimsel, psikolojik ve manevi boyutları giderek daha fazla iç içe geçtikçe, sosyal medya bağımlılığı ile değerler eğitimi arasındaki ilişki daha da karmaşık hale gelmiştir. Müslüman âlimler bu ilişkiyi yalnızca modern davranışsal sapmaların eğitimsel bir yansıması olarak değil, aynı zamanda bireyin itaat, ahlaki öz kontrol ve sosyal sorumluluk gibi İslami değerlerle bağlantısının zayıflaması olarak da yorumlamaktadır. Bu bakış açısına göre, sosyal medya bağımlılığı Batı literatüründe "sorunlu sosyal medya kullanımı" olarak kavramsallaştırılmıştır. Müslüman toplumlarda ise gaflet (ghafla) ve amaçsız meşguliyet (lahv) kavramlarıyla da örtüşen manevi bir eksen kayması olarak görülmektedir (Albana, 2023). Bu bağlamda, sosyal medya bağımlılığı bireyin değer sistemi ile dijital ortamların sağladığı geçici tatmin biçimleri arasında kritik bir etkileşim alanı yaratmaktadır. Konunun kapsamını doğru bir şekilde kavramak için öncelikle etkileşim alanlarını tanımlamak gerekmektedir. Dijital platformlar hem öğrenmeye hem de sosyal etkileşime hizmet eder. Öğrenciler çevrimiçi ortamlarda bilgiyi çözümserken, aynı anda tutumları ve değer kalıplarını içselleştirirler. Ancak, sosyal medya kullanımının bağımlılık seviyesine ulaştığında değer aktarımının kalitesini nasıl düşürdüğü ve ahlaki farkındalığı nasıl zayıflatığı konusunda kapsamlı bir literatür bulunmaktadır (Heri ve Ruswandi, 2022).

Müslüman araştırmacılar, sosyal medyanın "anında tatmin döngüsü" oluşturma eğilimini, Kuran'da eleştirilen benmerkezci arzuların modern bir tezahürü olarak görmektedir. Bu durum, özellikle gençler arasında sabır, özdenetim, alçakgönüllülük ve fedakârlık gibi temel değerlerin içselleştirilmesini bozmaktadır. Literatür, sosyal medya bağımlılığının hem bilişsel dikkat hem de duygu düzenlemesi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve dolayısıyla değer temelli davranışı zayıflatıldığını göstermektedir. Bağımlılığın değer gelişimi üzerindeki etkileri incelendiğinde dört temel boyut ön plana çıkmaktadır: ahlaki muhakeme becerilerinin zayıflaması, toplumsal sorumluluk duygusunun aşınması, empati becerilerinde düşüş ve manevi tatminin geçici bir tanınma arzusuyla değiştirilmesi. Bu boyutlar hem bireysel ahlaki olgunlaşmanın hem de toplumsal uyumun temellerini zayıflatmaktadır (Albrow, 1999). Örneğin, Hussain vd. (2021) tarafından yapılan çok merkezli bir çalışma, yüksek düzeyde sosyal medya bağımlılığı olan ergenlerin sorumluluk ve dürüstlük gibi değerlerin zayıf içselleştirildiğini göstermiştir. Özellikle sürekli bildirimler ve onay beklentileriyle motive olan gençler arasında ahlaki karar

alma süreçlerinin yüzeysel hale geldiği gözlemlenmiştir. Müslüman bir bakış açısından, bu yüzeysellik, iç dünyaya istikrar sağlayan manevi değerlerle temasın kaybı olarak görülmektedir. İmam Gazali'nin "kalbin aynası" metaforundan hareketle, dijital bağımlılığın kalbi sürekli bulandırdığı ve kulluk bilincini gölgelediği düşünülmektedir (Battistich, 2005).

Öte yandan sosyal medya bağımlılığı bireyin sosyal sorumluluk duygusunu da zayıflatmaktadır. Literatürde "sosyal karşılaştırma teorisi", sosyal medya platformlarının insanları sürekli olarak kendilerini başkalarıyla karşılaştırmaya ittiğini ve bunun da öz saygılarını zedelediğini savunmaktadır. Bu karşılaştırma yalnızca bireysel memnuniyeti değil aynı zamanda toplumun iyiliği için sorumluluk duygusunu da zayıflatmaktadır. Müslüman âlimler, yardımseverlik ve komşu sevgisi gibi değerlerin dijital övünme kültürüyle çeliştiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle, sanal ortamlarda yardımın bile samimi bir paylaşım amacından çok sosyal sermaye üretme motivasyonu ile sağlandığı görülmektedir. Bu durum, İslam'da "ikiyüzlülük" olarak tanımlanan övünme eğilimiyle örtüşmekte ve ahlaki doğruluğun zayıflamasına yol açmaktadır. Empati becerileri de sosyal medya bağımlılığı nedeniyle ciddi şekilde tehlikeye girmektedir. Özellikle, "algoritmik yankı odaları" insanların yalnızca benzer düşünen bireylerle etkileşime girmesini sağlar ve bu da farklılıkları kabul etme yeteneklerini zayıflatır. Müslüman bir bakış açısından, bu durum "Ümmet bilincinin" zayıflamasını temsil eder. İslam toplumu, farklı etnik ve kültürel grupların ilahi iradeye göre birlikte yaşamayı öğrenmesine dayanır. Sosyal medya bağımlılığı, bu farklılık çeşitliliğini yüzeysel bir kabuğa sıkıştırır ve empati, saygı ve hoşgörü gibi değerlerin körelmesine yol açar (Veugelers, 2007).

Bağımlılık yaratan sosyal medya kullanımı ayrıca manevi tatmini de değiştirir. Çalışmalar, sosyal medya etkinliğiyle elde edilen tatminin kısa vadeli, dopamin tabanlı bir ödül sistemi yarattığını göstermektedir. Ancak, İslami değerler eğitimindeki manevi tatmin, sabır, güven ve iç huzuruna dayalı uzun vadeli bir süreçtir. Bu nedenle, Müslüman âlimler dijital zevk kültürünün "hoşgörü" ve "memnuniyet" gibi erdemleri düşürdüğünü ve insanların sürekli uyarılma ihtiyacı nedeniyle tatminsiz bir zihin durumuna sürüklendiğini savunuyorlar. Literatürdeki temel bulgular, bu sürecin eğitim kurumlarını bireyler kadar etkilediğini göstermektedir. Yapılan meta-analiz, sosyal medya bağımlılığının okul ortamında işbirliği, saygı ve empati gibi değerlere olan bağlılığı zayıflattığını bulmuştur. Bu bulgular, değerler eğitiminin sadece teorik bir ders değil, aynı zamanda dijital çağda daha da önemli hale gelen bir yaşam pratiği olduğunu vurgulamaktadır. Bu etki ayrıca kuşak farkını da aşar ve öğretmenleri ve ebeveynleri de içeren geniş bir bağlamda ortaya çıkar (Belok vd., 1966).

Bir Müslüman âlimin bakış açısından, sosyal medya bağımlılığı İslam ahlakının üç ana unsuruyla çalışmaktadır: niyetin doğruluğu (İhlas), davranışın güzelliği (ihsan) ve toplumsal fayda (Maslahat). Sosyal medya araçları bireylere görünürlük ve tanınırlık sağlarken, niyetin saflığını gölgeleyebilir, hayranlık için davranışı araçsallaştırabilir ve toplumsal

faydadan ziyade bireysel çıkarlara öncelik verebilir. Bu nedenle, sosyal medya bağımlılığı İslami eğitimde aranan ahlaki gelişimin önündeki en büyük engellerden biri olarak kabul edilir (Hitlin ve Vaisey, 2010).

Araştırmalar ayrıca sosyal medya bağımlılığının zihinsel yorgunluk (dijital yorgunluk) yoluyla öğrenme motivasyonunu azalttığını ve böylece değerlerin aktarımını dolaylı olarak bozduğunu göstermektedir. Dijital yorgunluktan muzdarip öğrenciler öğretmenlerinin örnek davranışlarını gözlemlemeye ve içselleştirmeye devam ederler, ancak daha az etkili bir şekilde, bu da kişisel gelişimde artan yüzeyselliğe yol açar. Bu açıdan bakıldığında, bağımlılık yaratan sosyal medya kullanımı, geleneksel anlamda öğrenme ortamının kalitesini değiştiren bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle, sosyal medya bağımlılığı ile değerler eğitimi arasındaki bağlantı yalnızca bir eğitim sorunu olarak değil, aynı zamanda ontolojik ve manevi bir sorun olarak da görülmelidir. Müslüman âlimler bu bağımlılığı modernitenin kalıcı tatminsizliğinin ve manevi yüzeyselliğinin bir belirtisi olarak görüyor ve çözümün yalnızca dijital eğitime indirgenemeyeceğini savunuyor. Aksine, temel stratejiler arasında bireyin yaratılışın anlamının farkındalığını geliştirmek, kulluğun sorumluluğunu içselleştirmek ve ahlaki davranışı ilahi onaya bağlamak yer alıyor. Bu bakış açısından, literatür sosyal medya bağımlılığının bireysel manevi yaşam ile toplumsal değerlerin aktarımı arasındaki dengeyi kökten bozduğunu ve değerler eğitiminin dijital çağda daha da önemli bir öncelik haline geldiğini gösteriyor (Can, 2018).

5. Önleyici ve Koruyucu Değerler Eğitimi Stratejileri

Değerler eğitimi yalnızca bilgi aktarma süreci olarak değil, bireyin toplumsal sorumluluk duygusunu, manevi duyarlılığını ve ahlaki muhakeme becerilerini geliştiren uzun vadeli, karakter geliştirici bir girişim olarak tanımlanmalıdır. Müslüman âlimler, bu sürecin İslam'ın insana atfettiği güveni koruma görevinden bağımsız olarak görülemeyeceğini savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, değerler eğitiminin önleyici ve koruyucu stratejileri, bireyleri yalnızca ahlaki ikilem anlarında değil, aynı zamanda günlük yaşamda da doğru yolda tutan pedagojik önlemleri kapsamaktadır. Özellikle ilerleyen dijitalleşme ve sosyal medya bağımlılığı gibi yeni davranışsal risklerin arttığı bir çağda, değerler eğitiminin koruyucu yönü daha da önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda, etkili stratejiler üç ana düzeyde ele alınmaktadır: okul temelli yaklaşımlar, dijital okuryazarlık bağlamında müdahaleler ve aile ve toplum temelli yöntemler. Okul temelli yaklaşımlar, değerler eğitiminin kurumsal olarak uygulanabileceği en önemli alanlar arasındadır. Son çalışmalar, karakter eğitimi programlarının yalnızca öğrencilerin akademik başarısını değil aynı zamanda psikososyal uyumunu da iyileştirdiğini göstermiştir. Örneğin, Malezya'da yürütülen bir pilot proje, ilkokullarda adalet, empati ve öz kontrole odaklanan haftalık sınıf içi etkinliklerin öğrencilerin dürüstlük ve sorumluluk becerilerini önemli ölçüde geliştirdiğini göstermiştir (Khaldun, 2008).

Müslüman bir bakış açısından, bu tür programları orijinal İslami kavramlarla zenginleştirmek esastır. Kuran'ın ahlaki öğretilerinde, "takva" (sorumluluk), "ihsan" (iyi davranış) ve "adalet" (denge) gibi kavramlar ahlaki insanın merkezinde yer alır. Bu nedenle, bazı İslam ülkelerindeki okullarda yakın zamanda geliştirilen değerler eğitimi müfredatları, manevi kavramları pedagojik dile entegre etme çabalarını içerir. Okul tabanlı yaklaşımlar sınıf içi eğitimle sınırlı olmamalıdır. "Tüm okul yaklaşımı" özellikle etkilidir. Bu model, okulun vizyonunu, liderlik tarzını, öğretmenleri ve öğrenci-veli ilişkilerini dikkate alan kapsayıcı bir iklim yaratmayı amaçlamaktadır. Müslüman eğitimciler, bu kapsayıcı iklimin Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Medine'de kurduğu kardeşlik kültürüyle tutarlı olduğunu vurgulamaktadır. Değerler eğitiminin okullarda ders dışı bir etkinlik olarak değil, eğitim felsefesinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi önemlidir. Özellikle sabır, kanaat ve şükür gibi manevi değerlerin rol modeller ve sınıflarda hikâye anlatımı yoluyla güçlendirilmesi önemli bir stratejidir (Lovat vd., 2011).

Dijital okuryazarlık bağlamı, günümüzün önleyici stratejilerinin vazgeçilmez boyutlarından biridir. Dijital araçların artan yaygınlaşması öğrencilerin bilgiye erişimini kolaylaştırırken aynı zamanda değerlerin düşüşünü de hızlandırmaktadır. Örneğin, sosyal medya algoritmaları kısa vadeli zevkleri ve yüzeysel ilişkileri teşvik eder, bu da sabır ve sadakat gibi değerleri arka plana iter. Bu nedenle, dijital okuryazarlık artık yalnızca teknolojik becerilerin öğretilmesini değil, aynı zamanda dijital ortamda ahlaki farkındalığı güçlendirme çabalarını da kapsar. Müslüman âlimler, dijital okuryazarlığın İslami ahlakla tutarlı bir eğitim çerçevesi içinde öğretilmesini savunurlar. Bunun için en önemli temel "amanet" kavramıdır (Zohar ve Marshal, 2001).

Çevrimiçi davranış Allah'a karşı sorumluluk gerektirir; bu nedenle dijital dünyadaki etik, İslam'da da bağlayıcıdır. Bu bağlamda, son yıllarda geliştirilen "manevi dijital okuryazarlık" modelleri, içerik paylaşırken niyet, doğruluk ve sosyal fayda kriterlerini vurgulayarak sosyal medya bağımlılığı riskini azaltmayı amaçlamaktadır. Örneğin, Endonezya'da yürütülen bir proje, lise öğrencilerine çevrimiçi platformlarda eleştirel düşünme ve ahlaki filtreleme konusunda eğitim vererek sorunlu internet kullanımını %18 oranında azaltmıştır (Vess, 2005).

Dijital okuryazarlığın bir diğer boyutu da algoritmik farkındalığın geliştirilmesidir. Algoritmalar, insanları yankı odalarına kanalize ederek empati ve hoşgörü gibi değerleri zayıflatır. Bu nedenle, çağdaş değerler eğitimi öğrencilere algoritmaların manipülasyon yöntemlerini tanımayı ve eleştirel mesafeyi korumayı öğretmelidir. Müslüman eğitimciler bu farkındalığın "kalbin basireti"ni (derin sezgisel uyanıklık) güçlendirdiğini savunuyorlar. Bu nedenle, dijital ortamda manevi farkındalığı aşlamak, modern değerler eğitiminin temel önleme stratejilerinden biri haline gelmiştir. Aile ve toplum temelli yöntemler, değerler eğitiminin sürdürülebilirliği için en önemli bağlantılardan biridir. Müslüman âlimler,

aileyi değerlerin aktarımı için ilk ve en gl ortam olarak tanımıyor. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (S.A.V.) "Her biriniz bir çobansınız ve her biriniz sürüsünden sorumlusunuz" hadisi, ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme sorumluluğuna ilişkin güçlü bir ilke ortaya koymaktadır. Bu bağlamda aile odaklı stratejiler üç ana hedefi hedeflemektedir: ebeveynlerin değer geliştirme kapasitesini güçlendirmek, aile iletişimini güçlendirmek ve dijital medyanın dengeli kullanımını sağlamak (Daud, 2003).

Son araştırmalar, aile katılımı yüksek olan öğrencilerin empati, sorumluluk ve sabır gibi değerleri daha güçlü bir şekilde içselleştirdiğini göstermiştir. Örneğin, Hollanda'da yürütülen bir proje, haftalık aile temelli değerler atölyelerine katılan ğrenci gruplarında akran zorbalığı oranlarının %23 oranında azaldığını bulmuştur. Müslüman bakış açısından, aile eğitimi yalnızca davranış kontrolü değil aynı zamanda manevi disiplin anlamına da gelir. Bu nedenle, aileler için eğitim materyalleri manevi referanslarla zenginleştirilmelidir (Mansyuriadi, 2022).

Sosyal destek mekanizmaları da önleyici stratejilerin önemli unsurlarıdır. Camiler, vakıflar ve gençlik merkezleri gibi dini ve sivil kurumlar, çocukların ve gençlerin değerler eğitiminde pratik deneyim kazanabilecekleri sosyal laboratuvarlar olarak hizmet eder. Örneğin, Türkiye'deki bazı il müftüleri tarafından uygulanan "Değerler Eğitimi Yaz Okulları" projesi, çocuklara adalet, yardımseverlik ve kanaatkrlık gibi erdemleri toplumsal deneyimler yoluyla öğretmeyi amaçlamaktadır. Müslüman âlimler, bu tür projelerin İşlam medeniyetinin kadim gelenekleri tarafından yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim Osmanlı döneminde vakıfların ve mahalle dayanışma yapılarının eğitim işlevleri, modern toplumlar için model teşkil edebilecek bir sosyo-eğitim ekosistemi oluşturmuştur. Dijitalleşmenin arttığı çağımızda, değer eğitimi için önleyici ve koruyucu stratejiler bu nedenle sadece bir ğretim meselesi değil, aileden okula ve dijital dünyadan topluma uzanan çok yönlü bir sorumluluk alanıdır. Müslüman âlimler, bu stratejilerin başarısının sadece metodolojik çeşitliliğe değil, aynı zamanda manevi bir farkındalığa ve sorumluluk ufkuna da bağlı olduğunu savunmaktadır. Değer eğitimi, bireye sürekli tatmin arayışına ve dijital çağın benmerkezci eğilimlerine karşı bir kölelik duygusu, iç huzuru ve ahlaki istikrar sağlayan koruyucu bir zırh görevi görmektedir (Doğan, 2019).

6. Sosyal Medya Bağımlılığını Azaltmada Değerler Eğitiminin Etkililiği zerine Değerlendirme ve neriler

Değerler eğitimi, sosyal medya bağımlılığına karşı mücadelede hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilir çözümler sağlama potansiyeline sahip önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın özünde, hem bireyin bilişsel bilincini hem de kalbini ve manevi dünyasını ele alan karakter geliştirme hedefi yer alır. Müslüman alimler, değerler eğitiminin yalnızca davranışsal rehabilitasyon için bir araç değil, aynı zamanda insanın yaratılış amacına uygun bir içsel dönüşüm süreci olduğunu savunurlar.

Kur'an'ın "kalp huzuru" (tatmin-i kalbi) hedefi ile ilişkili olan bu bakış açısı, sosyal medya bağımlılığı gibi modern zayıflıkların ancak derin manevi kökleşme ve sorumluluk duygusuyla aşılabileceğini öne sürmektedir. Ancak değerler eğitiminin etkililiği, uygulanan stratejilerin güçlü ve zayıf yönlerini dikkate alan çok boyutlu bir değerlendirme gerektirir (al-Syaukâni, 1417).

Stratejilerin ilk güçlü yanı, değerler eğitiminin bireyin öz kontrol kapasitesini geliştirmek için kanıtlanmış etkili bir araç olmasıdır. Araştırmalar, değerlere dayalı programların sosyal medyayı kontrollü bir şekilde kullanma becerisini geliştirdiğini, dürtüsel davranışları azalttığını ve öz saygıyı artırdığını göstermektedir (Tillich, 2005).

Özellikle, Lickona'nın karakter eğitimi modelini CASEL'in sosyal-duygusal öğrenme çerçevesiyle birleştiren hibrit programlar, gençlerin dijital platformları daha bilinçli kullanmasına katkıda bulunmuştur. Müslüman âlimler bu bulguları önemli görmektedir, ancak bir adım daha ileri giderek, öz kontrolün yalnızca bireysel bir beceri olmadığını, aynı zamanda Allah'a karşı sorumluluk duygusundan dolayı içselleştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu ayrım, programın etkinliğini geçici davranış düzenlemesinden kalıcı karakter oluşturmaya kaydırma potansiyeline sahiptir. Değer eğitiminin güçlü yanlarından biri, toplumsal bütünlüğü güçlendirme yeteneğidir. Okul, aile ve toplum temelli programlar, sosyal medya bağımlılığını önleyen kolektif bir farkındalık yaratır. Bu kolektif farkındalık, özellikle Müslüman toplumlarda, ümmet ruhunu destekleyerek bireylerin sorumluluk duygusunu güçlendirir. Hollanda'da yapılan bir araştırma, aile katılımının yüksek olduğu değerler eğitimi programlarının sosyal medya bağımlılığı semptomlarını %22 oranında azalttığını bulmuştur. Ayrıca, dini, toplum temelli değerler eğitiminin gençlerin manevi tatminini artırdığı ve sosyal medya aracılığıyla geçici tatmin arayışını azalttığı bulunmuştur. Ancak, bu güçlü yönlerin yanı sıra, stratejilerin sınırlılıkları da dikkate alınmalıdır. Birçok ülkede, laik bir odakla değer eğitimi programlarının tasarlanması, maneviyata dayalı ahlaki inşanın ihmal edilmesine yol açmaktadır (Anan, 2020).

Ancak Müslüman bakış açısından, manevi derinliği olmayan değerler eğitimi, sosyal medya bağımlılığı gibi modern sorunlarla mücadelede kalıcı bir çözüm sunamaz. Dahası, mevcut programlar genellikle tek bir yöntemle (ders tabanlı öğretim) sunulduğu için, farklı öğrenme stillerine sahip bireyler için etkinlikleri azalır (Manzhûr, 1990).

Bu noktada, hikaye anlatıcılığı, rol modelleme, drama ve dijital medya okuryazarlığını entegre eden çoklu stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bir diğer husus, eğitim programlarının dijital platformların sürekli gelişen yapısına uyum sağlama hızının yetersiz olmasıdır. Algoritmik rehberlik ve yapay zekâ odaklı içerik akışlarının gençlerin dikkat sürelerini kısalttığı ve anında tatmin döngülerini teşvik ettiği bilinmektedir. Bu hızlı dijital dönüşüm, geleneksel değerler eğitimi müfredatlarının alaka düzeyini kaybetmesine yol açabilir. Müslüman alimler, sürekli revize edilen

müfredatların ve dijital pedagojinin İslami ilkeleri entegre ederek yenilenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Tüm bu güçlü ve zayıf yönler göz önüne alındığında, sosyal medya bağımlılığına karşı mücadelede değerler eğitiminin etkinliğini artırmak için bazı pratik öneriler ortaya çıkıyor (Arthur ve Carr, 2013).

İlk öneri, değerler eğitimi okullarda disiplinler arası hatlar boyunca yeniden yapılandırmaktır. Bunları dini veya etik konulara zorlamak yerine, müfredat matematik, fen ve sosyal bilimler gibi tüm disiplinlerin pedagojik diline entegre edilmelidir. Bu şekilde, öğrenciler değerleri yalnızca soyut ilkeler olarak değil, günlük yaşamın tüm alanlarında uygulanabilir davranış kalıpları olarak anlayabilirler (Tirri, 2011).

İkinci öneri, dijital okuryazarlığı manevi farkındalıkla birleştirmektir. Özellikle, "amanet" farkındalığı veya dijital ortamlarda sorumlu davranış anlayışı, sosyal medya bağımlılığına karşı bilinçli bir koruma sağlayabilir. (El Fadl, 2020, s. 49). Bu anlamda, dijital etik kuralları İslami ilkelerden alınan örneklerle zenginleştirilmeli ve öğrenciler sanal kimliklerini manevi referanslarla inşa etmeye teşvik edilmelidir (Meriç, 2020).

Üçüncü öneri, aile ve toplum destekli atölye programlarını genişletmektir. Aile içinde değerlerin değişimini güçlendiren haftalık toplantılar, ebeveyn-çocuk ilişkisinde rol model etkisini artırır. Müslüman âlimler, bu toplantıların dualar, hadislerin paylaşılması ve manevi deneyimlerin paylaşılmasıyla zenginleştirilmesini önermektedir. Bu uygulama, sosyal medya bağımlılığının altında yatan manevi boşluk hissini telafi edebilir (Oxford, 1949).

Dördüncü öneri, öğretmenler için dijital medya eğitimi konusunda devam eden eğitim programlarına katılımın zorunlu hale getirilmesidir. Dijital bağımlılık sorunları dinamik bir yapıya sahip olduğundan, öğretmenlerin yeni algoritmalar, sosyal medya trendleri ve dijital etik konusunda güncel bilgiye ihtiyaçları vardır. Bu bilgi, değerler eğitiminin dijital boyutunun daha etkili bir şekilde uygulanmasını sağlar (Microsoft Encarta, 2008).

Gelecekteki araştırma alanları açısından, sosyal medya bağımlılığı ile değerler eğitimi arasındaki bağlantı hala keşfedilecek birçok boyut sunmaktadır. İlk olarak, dijital bağımlılığın farklı kültürlerde değerlerin içselleştirilmesi üzerindeki etkileri üzerine karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalıdır. Örneğin, sosyal medyanın kullanım şekli ve değer gelişimi üzerindeki etkisi Asya, Orta Doğu ve Batı toplumlarında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu farklılıkları sistematik olarak analiz eden çalışmalar, literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır (Putra ve Nursikin, 2023).

İkinci araştırma alanı, yapay zekâ tabanlı dijital öğrenme platformlarının değerleri aktarmada ne ölçüde etkili olduğunu ele almaktadır. Son yıllarda önemli ölçüde artan e-öğrenme uygulamalarında ahlaki gelişim boyutunun nasıl teşvik edilebileceği konusunda disiplinler

arası çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu platformların manevi içerik açısından tasarımı, özellikle Müslüman bakış açısıyla incelenmelidir (Sanderse, 2013).

Üçüncü araştırma alanı, dijital medya kullanımına ilişkin aile düzenlemelerinin değer gelişimi üzerindeki uzun vadeli etkileriyle ilgilidir. Boylamsal çalışmalar, ailelerin sosyal medya sınırlarını nasıl belirlediklerini, ebeveynlerin dijital rol modelleri olarak nasıl davrandıklarını ve manevi farkındalık düzeyiyle nasıl bir ilişki içinde olduklarını ele almalıdır. Bu tür çalışmalar, bilimsel verilere dayalı aile temelli müdahalelerin etkinliğini güçlendirecektir (Schwartz, 2012).

Dördüncüsü, sosyal medya bağımlılığı için dini önleme programlarının uygulanabilirliği araştırılmalıdır. Camiler, dernekler ve gençlik kulüpleri gibi kurumların manevi destek kapasitesinin modern eğitim yöntemleriyle bütünleştirilip bütünleştirilemeyeceği sorusu bilimsel öneme sahiptir. Bu kurumlardaki projelerin etki değerlendirmeleri uygulayıcılar için bir rehber görevi görür (Tafsir, 2008).

Değer eğitimi stratejileri bu nedenle hem eğitimsel hem de manevi açıdan sosyal medya bağımlılığını azaltmada büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyeli tam olarak gerçekleştirmek için programların bütünsel, disiplinlerarası, çağdaş ve kültürel açıdan hassas bir şekilde yapılandırılması gerekir. Müslüman âlimler bu süreci yalnızca bireysel iyileşmenin bir parçası olarak değil, aynı zamanda toplumsal ahlaki yenilenmenin bir parçası olarak da görmektedir. Gelecekteki araştırmalar, bu çok yönlü alanın inceliklerini ortaya çıkararak daha etkili müdahale modellerinin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır (Zhafiroh ve Zaman, 2020).

7. Dijital Çağın Ahlaki Krizine Karşı Değerler Eğitimi: Kapsamlı Bir Teorik ve Uygulamalı Model Önerisi

Dijital çağın insanlık tarihindeki en belirgin mirası, bireyin ruhsal bütünlüğünü tehdit eden ve ahlaki kararsızlığı kronik hale getiren bir ortamın normalleşmesi ve bilgiye erişimin patlayarak hızlanmasıdır. Yapay zekâ algoritmalarının görünmez yönlendirici gücü olan sosyal medya bağımlılığı ve küresel dikkat ekonomisinin bireylerde yarattığı yüzeysellik, yalnızca bir eğitim sorunu değil, aynı zamanda varoluşsal bir meydan okuma da oluşturmaktadır (Muhammad, 2020).

Müslüman âlimler bu durumu modern "nefs-i ammarane"nin (doyumsuz benlik) küreselleşmesi olarak tanımlamaktadır. Yaratılış amacıyla tutarlı bir denge sağlamak yerine, insanlar dijital evrenin anında tatmin döngülerine kapıldıkça yüzeysel tercihler ruhsal tatminin yerini almaktadır. Bu nedenle, sosyal medya bağımlılığı ile değerler eğitimi arasındaki ilişkiyi incelerken, bireyin yalnızca davranışsal bir düzenleme değil, derin bir anlam krizi yaşadığını kabul etmek gerekir. Bu bağlamda, önerilen model disiplinler arasıdır, ruhsal olarak temellendirilmiştir ve dijital farkındalığa odaklanmıştır, değer eğitimine yönelik geleneksel yaklaşımların sınırlarını aşmaktadır (Kaymakcan, 2007).

Değerlerin aktarımı ve kalbin oluşumu (tazkiye) ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Hz. Muhammed'in (S.A.V.) "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" Hadis-i Şerifi, ruhsal boyutun eğitimin merkezinde olması gerektiğini doğrulamaktadır. Bu anlayış, modern karakter eğitimi teorileriyle çelişmez, aksine onları tamamlar. Ancak asıl soru, bu iki alanın eğitim pratiğine nasıl entegre edilebileceğidir. Önerilen modelin ilk ayağı, dijital farkındalık eğitimi ruhsal farkındalık eğitimiyle birleştirmektir. Çalışmalar, dijital okuryazarlık eğitiminin sosyal medya bağımlılığını yalnızca sınırlı bir ölçüde azalttığını göstermektedir. Bireyler algoritmik manipülasyonun farkında olsalar bile, manevi tatmin arayışlarını kaybederlerse, anında tatmin olma tuzağına tekrar tekrar düşeceklerdir. Bu nedenle, dijital farkındalık yaratma, İslam'daki "ihsan" kavramıyla uyumlu bir farkındalık boyutuyla desteklenmelidir. İhsan, bir kişinin her davranışının ilahi gözetim altında olduğunun farkında olması anlamına gelir. Bu farkındalık, bireyleri dijital platformlardaki görünmez eylemlerinde sorumlu davranmaya da güçlendirir. Örneğin, Malezya'da yürütülen bir çalışma, dijital etik ilkelerini Kuran referanslarıyla güçlendiren eğitim programlarının, geleneksel medya okuryazarlığı eğitimine göre %19 daha fazla davranış değişikliğine yol açtığını göstermiştir (Stoley, 2005).

Modelin ikinci boyutu, dijital orucun eğitim bağlamına aktarılmasıdır. Dijital oruç, belirli zaman dilimleri boyunca sosyal medya kullanımından bilinçli bir şekilde uzak durmayı ifade eder. Müslüman geleneğinde oruç, hem irade disiplini hem de kalp temizliği için en etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilir. Dijital oruç uygulamaları öğrencilerin sabrını, farkındalığını ve öz-yansıtma becerilerini güçlendirir ve bağımlılığın nörolojik devrelerinin yeniden düzenlenmesine katkıda bulunur. İslam geleneğinde bu uygulama, ruh kontrolü (mücadele-i nefis) bağlamında manevi eğitim aracıdır (al-Attas, 2010).

Bu nedenle, haftada bir günü dijital oruç olarak ilan eden okul modelleri, dijital bağımlılığın değerler eğitimi üzerindeki yıkıcı etkisini azaltmak için örnek teşkil eder. Modelin üçüncü boyutu, toplum odaklı "manevi destek grupları"nın kurulmasıdır. Sosyal medya bağımlılığı genellikle yalnızlık hissiyle tetiklenir. Müslüman âlimler, dayanışma, işbirliği ve kolektif sorumluluk duygusunun insan doğasının doğasında var olduğunu savunurlar. Bu nedenle, dijital bağımlılığı azaltmaya yönelik değer eğitimi stratejileri, bireyleri izole etmek yerine topluma entegre etmelidir. Türkiye'deki bazı İmam Hatip okullarında kurulan değer kulüpleri, öğrencilerin ortak manevi hedefleri takip etmek, deneyimlerini paylaşmak ve empati geliştirmek için bir araya geldikleri bir ortam sağlar. Katılımcı gözlem verileri, bu kulüplerde sosyal medya bağımlılığı semptomlarının azaldığını ve sorumluluk duygusunun güçlendiğini göstermektedir (al-Attas, 2001).

Önerilen modelin dördüncü ayağı, ailenin eğitim sürecine aktif katılımıdır. Müslüman toplumlarda aile, değerlerin aktarılmasında ilk ve en güçlü halkadır. Ancak günümüzde ebeveynler de dijital bağımlılıktan

etkileniyor ve çocukları için sağlıklı dijital sınırlar koymakta zorlanıyorlar. Bu nedenle ebeveynler, eğitim programları, aile seminerleri, dijital medya farkındalık atölyeleri ve manevi gelişim kampanyaları aracılığıyla farkındalıklarını artırmalıdır. Aile içindeki manevi bağı güçlendirmek, çocuğun sosyal medyada tanınma ve aidiyet ihtiyacını önemli ölçüde azaltır (Suhardi, 2022).

Son olarak, modelin beşinci boyutu, kültürlerarası çalışmalarla desteklenmesidir. Dijital bağımlılığın değerler eğitimi üzerindeki etkisi, kültürel bağlama bağlı olarak değişir. Dini ve manevi referansların Müslüman toplumlarda daha önemli olması, Batı tarzı yaklaşımlardan farklı bir eğitim temeli oluşturur. Bu nedenle, her ülke kendi değer sistemiyle uyumlu modüller geliştirmelidir. Bu kapsamlı model, dijital çağın ahlaki krizine karşı bireysel ve kolektif bağımsızlığı güçlendiren bir yaklaşımdır. Müslüman âlimler bu modelin başarısını yalnızca metodolojik çeşitliliğinde değil, aynı zamanda manevi derinliğinde de görürler. İnsanlar yalnızca bilgiyle değil, aynı zamanda anlam, aidiyet ve ilahi farkındalıkla da olgunlaşırlar. Sosyal medya bağımlılığıyla mücadele için değerler eğitimi, modernitenin manevi eksikliklerinin üstesinden gelmek için en umut verici araçlardan biridir (Syafei ve Abdillah, 2020).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal medya bağımlılığı, bireyleri derinden etkileyen ve günlük yaşam tarzı alışkanlıklarından kimlik oluşumuna ve sosyal ilişki kalıplarına ve manevi tatmin arayışına kadar birçok düzeyde radikal değişikliklere neden olan modernitenin davranışsal sorunlarından biri haline gelmiştir. Bir Müslüman âlimin bakış açısından, bu bağımlılığın yalnızca dijital platformların teknik işleyişinden kaynaklanmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır; manevi derinlik azaldıkça, dijital dünyadaki yüzeysel tatmin biçimlerine sığınma eğilimi artmaktadır. Gerçekten de, Kuran'da sıklıkla bahsedilen "kalbin umursamazlığı" ve "arzunun hakimiyeti" kavramları, sosyal medya bağımlılığının bir anlam ve aidiyet krizinde kök saldiğini göstermektedir. Bu nedenle, manevi referansları dahil etmek, dijital çağın neden olduğu ahlaki erozyonu gidermek için modern değer oluşturma yaklaşımları için yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda bir zorunluluktur. Bu araştırmada sosyal medya bağımlılığının empati, öz kontrol, sabır ve sorumluluk duygusu gibi değerlerin içselleştirilmesini zayıflattığı, anında tatmin odaklı davranış kalıplarını yaygınlaştırdığı ve toplumsal dayanışma duygusunu zayıflattığı bulunmuştur. Sonuçlar, okul temelli değer eğitimi programları ve dijital okuryazarlık eğitimlerinin önemli başarılar elde etmesine rağmen sınırlı kalıcı davranış değişikliğine yol açtığını göstermektedir. Bunun en önemli nedeni, eğitimin yalnızca bilişsel-davranışsal düzeyde yapılandırılması ve daha derin ruhsal doyum arayışını ele alan boyutun ihmal edilmesidir. Bu nedenle sosyal medya bağımlılığına karşı etkili bir mücadele, eğitimsel, psikolojik ve ruhsal düzeylerde bütünsel bir model gerektirmektedir. Çalışmanın tartışma bölümünde vurgulanan

temel bulgulardan biri, dijital bağımlılığın sosyal karşılaştırma davranışını kronik hale getirmesi ve öz saygıya zarar vermesidir.

Özellikle gençlerin beğeniler, takipçi sayıları ve görünürlük yoluyla sürekli kendini tanımlaması, değer oluşturma süreçlerini düzleştirir ve içselleştirilmiş ahlaki motivasyonu zayıflatır. Bu bulgu, sosyal medyanın algoritmik yapısının insanların psikolojik zayıflıklarını nasıl istismar ettiğini göstermektedir. Müslüman âlimler bu imajı modernitenin "manevi yoksulluk üretim mekanizması" olarak tanımlamaktadır. İnsanlar kalıcı tatminin kaynağını ilahi yakınlıkta ve sosyal faydada değil, içsel boşluk hissini derinleştiren ekran önündeki görünürlükte aramaktadır. Ayrıca, dijital okuryazarlık programlarının etkisi dikkatlice değerlendirilmelidir.

İncelenen projeler, öğrencilerin algoritmaların yönlendirici kalıplarını tanıma ve çevrimiçi ortamda daha bilinçli davranma becerisi edindiklerini göstermiştir. Ancak, dijital okuryazarlık manevi farkındalık eğitimiyle birleştirilmezse, kalıcı bir dayanıklılık üretemez ve birey bir bilinç düzeyinde kalır. İslami etikte ise "ihsan" kavramı, bilincin ötesinde sürekli bir tefekkür halini temsil eder. Bu nedenle önerilen modelde dijital farkındalık eğitimi, Kuran ve Sünnete yapılan atıflarla zenginleştirilmiş ve manevi tatmin boyutuyla desteklenmiştir. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, bağımlılığı azaltmada aile katılımının kritik rolüdür. Değerler eğitimi üzerine aile odaklı atölyeler ve seminerler, ebeveynlerin dijital rol modellerini güçlendirir ve çocukların aile içinde sosyal medyada aradıkları tanınma ihtiyacını karşılamalarına yardımcı olur. Ancak günümüzde ebeveynler de bağımlılığa eğilimlidir ve bu da dijital içeriği kontrol etme yeteneklerini zayıflatır. Bu durum, aile destekli stratejilerin yalnızca çocuklar için değil ebeveynler için de farkındalık ve manevi farkındalık eğitimi gerektirdiğini göstermektedir.

Tüm bu bulgular doğrultusunda, dijital çağın ahlaki krizi karşısında değerler eğitiminin etkinliğini artırmak için kapsamlı öneriler geliştirilmelidir. Aşağıdaki öneriler sağlam bir teorik temele ve pratik uygulanabilirliğe dayanmaktadır. Değerler eğitimi din eğitimiyle sınırlı olmamalı, tüm okul derslerine entegre edilmelidir. Matematikte dürüstlük ve sorumluluk, edebiyatta empati ve adalet, bilimde şefkat ve doğaya saygı gibi konular pedagojik yaklaşımlarla ilişkilendirilmelidir. Müfredat ayrıca İslam'daki hayırseverlik, güvenilirlik ve hizmetkârlık gibi kavramları da içerecek şekilde genişletilmelidir.

Okullar ve aileler, çocukları haftalık dijital oruç aracılığıyla sosyal medyayı bilinçli bir şekilde kullanmaktan kaçınmaya teşvik etmelidir. Bu uygulama öz denetimi güçlendirir ve manevi farkındalığı teşvik eder. Camilerde, gençlik merkezlerinde ve okullarda manevi destek grupları kurulmalıdır. Bu gruplar öğrencilerin paylaşmayı, dayanışmayı ve sorumluluğu deneyimlemelerini sağlar. Ebeveynler için dijital medya ve manevi farkındalık üzerine atölyeler genişletilmelidir. Ebeveyn-çocuk iletişimini güçlendirmek için haftalık değerler tartışmaları önerilmelidir.

Öğrencilere sosyal medyada paylaşım yaparken niyet, doğruluk ve sosyal fayda kriterlerini hatırlatmak için dijital etik kodları tanıtılmalıdır. Bu İslami kodlar ilkelerle tutarlı olmalıdır.

Öğretmenler için sosyal medya bağımlılığı, dijital eğitim araçları ve manevi içeriğin entegrasyonu üzerine sürekli eğitim modülleri zorunlu olmalıdır. Farklı toplumlarda sosyal medya bağımlılığının değerler eğitimi üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyen araştırmalar teşvik edilmelidir. Bu nedenle, modernitenin hızla büyüyen bir sorunu olarak sosyal medya bağımlılığı ile değerler eğitimi arasındaki bağlantı, hem akademik araştırmacılar hem de politika yapıcılar için bir öncelik olmayı hak ediyor. Müslüman âlimlerin bütünsel yaklaşımı yalnızca davranış düzeltmeye değil, aynı zamanda insan kalbinde anlam ve memnuniyet üreten manevi kökleri yeniden inşa etmeye de odaklanıyor. Bu bakış açısı, modern değerler eğitimi teorilerini zenginleştirmeye önemli bir katkı sağlıyor. Dijital çağda yüzeysel tatmin döngülerinin üstesinden gelmek, bireylere yalnızca bilgi değil, aynı zamanda anlam, aidiyet duygusu ve artan bir sorumluluk duygusu sağlamayı gerektirir. Bu bağlamda, manevi değerler konusunda eğitim, zamanımızın en büyük eğitim fırsatlarından biridir ve benzersiz bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- al-Attas, Syed Muhammad Naquib. (2010). *Islam dan sekularisme*. Bandung: PIMPIN.
- al-Attas, Syed Muhammad Naquib (2001). *Risalah untuk Kaum Muslimin*. Kuala Lumpur: ISTAC.
- Albana, H. (2023). Implementasi pendidikan moderasi beragama di sekolah menengah atas. *Jurnal SMART (Studi Masyarakat, Religi, Dan Tradisi)*, 9(1), 49-64.
- Albrow, M. (1999). *Sociology: The basic*. London: Routledge.
- al-Syaukâni, Muhammad bin Ali bin Muhammad. 1417 (1999). *Fath al-Qadîr*. Beirut: Dâr al-Ma'rifah,
- Anan, A. (2020). Implementasi pendidikan agama Islam berbasis multikultural dalam membangun kerukunan beragama peserta didik. *Pendidikan Multikultural*, 4(1), 1-22.
- Arthur, J. - Carr, D. (2013). Character in learning for life: A virtue-ethical rationale for recent research on moral and values education. *Journal of Beliefs & Values*, 34(1), 26-35.
- Battistich, V. (2005). *Character education, prevention, and positive youth development*. Washington, DC: Character Education Partnership.
- Belok, M. et al. (1966). *Values in education*. Iowa: Wm. C. Brown Company Publisher.
- Berkowitz, M. W. - Bier, M. C. (2005). *What works in character education: A research-driven guide for educators*. St Louis: University of Missouri- St Louis.
- Bruce, S. (2000). *Sociology: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

- Can, C. (2018). Değerler eğitime kuramsal bir bakış. *Turkish Studies*, 13(19), 135–150.
- Daud, W. M. N. W. (2003). *Filsafat dan Praktik Pendidikan Islam Syed M. Naquib al-Attas*. Bandung: Penerbit Mizan.
- Doğan, İ. (2019). *Sosyoloji*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ethics*. (2008). Microsoft® Encarta® 2009 [DVD]. Redmond, WA: Microsoft Corporation,
- Fahroji, O. (2020). Implementasi pendidikan karakter: Penelitian di SMP Islam Al-Azhar 11 Kota Serang dan SMP Islam Terpadu Raudhatul Jannah Kota Cilegon. *QATHRUNA*, 7(1), 61-82.
- Gutek, G. L. (2008). *History of education*. Microsoft® Encarta® 2009 [DVD]. Redmond, WA: Microsoft Corporation.
- Hadisaputra, P. (2020). Implementasi pendidikan toleransi di Indonesia. *Dialog*, 43(1), 75-88.
- Halstead, J. M. - Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169–202.
- Heri, D. - Ruswandi, U. (2022). Konsep integrasi nilai-nilai keislaman dalam pembelajaran pendidikan agama Islam pada lembaga pendidikan. *Jurnal Dirosah Islamiyah*, 4(2), 390-398.
- Hitlin, S. - Vaisey, S. (eds.). (2010). *Handbook of the sociology of morality*. New York: Springer.
- Jaya, I. M. L. M. (2020). *Metode penelitian kuantitatif dan kualitatif: Teori, Penerapan, dan Riset Nyata*. Yogyakarta: Anak Hebat Indonesia.
- Kaymakcan, R. (2007). *Değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Khaldun, I. (2008). *Muqaddimah*. Jakarta: Pustaka Firdaus.
- Kurtdaş, E. M. (2021). Değer değişimini etkileyen bir faktör olarak üniversite eğitimi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(29), 316–334.
- Kuşdil, M. E. - Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimi ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59–76.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Lovat, T. vd. (2010). Values education as holistic development for all sectors: Research and implications. *Values Education and Lifelong Learning*, 36(6), 189-202.
- Mansyuriadi, M. I. (2022). Implementasi pendidikan akhlak dalam membentuk kepribadian muslim peserta didik. *PANDAWA*, 4(1), 14–22.
- Manzhûr, I. (1990). *Lisân al-'Arab*. Beirut: Dâr al-Fikr.
- Meriç, F. (2020). Değerler eğitimi bağlamında kültürel miras unsurlarının değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(24), 1601–1628.
- Muhammad, D. H. (2020). Implementasi pendidikan humanisme religiusitas dalam pendidikan agama Islam di era Revolusi Industri 4.0. *Unisan Journal*, 1(5), 321-330.
- Oxford Advanced Learners Dictionary* (1949). London: Oxford University Press.

- Putra, A. J. K. - Nursikin, M. (2023). Implementasi pendidikan nilai di SMP Islam Plus At Tohari Tuntang Kabupaten Semarang. *JIM: Jurnal Ilmiah Mahasiswa Pendidikan Sejarah*, 8(2), 613-619.
- Sanderse, W. (2013). The meaning of role modelling in moral and character education. *Journal of Moral Education*, 42(1), 28-42.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.
- Stoley, K. (2005). *The basic of sociology*. Westport: Greenwood Press.
- Suhardi, S. (2022). Analisis penerapan pendidikan agama Islam dalam dimensi profil Pancasila. *Book Chapter of Proceedings Journey-Liaison Academia and Society*, 1(1), 468-476.
- Syafei, I. - Abdillah, A. (2020). Implementasi pendidikan karakter religius di SMP Hikmah Teladan Bandung. *Jurnal Pendidikan Agama Islam*, 17(1), 17-30.
- Tafsir, A. (2008). *Filsafat Pendidikan Islami*. 3rd ed., Bandung: Remaja Rosdakarya.
- Tillich, P. (2005). *Ahlak felsefesi*. (çev.: C. Alptekin). İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Tirri, K. (2011). Teacher values underlying professional ethics. *Teachers and Teaching*, 17(2), 185-201.
- Vess, D. L. (2005). Character education: A historical overview. *Journal of Education and Christian Belief*, 9(2), 107-122.
- Veugelers, W. (2007). Creating critical-democratic citizenship education: Empowering humanity and democracy in Dutch education. *Compare*, 37(1), 105-119.
- Yalçın, M. (2019). İlköğretim programlarında değerler eğitimi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 909-928.
- Yıldırım, A. (2019). Eğitimin kültürel temelleri: Eğitim ve kültür ilişkisi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 227-250.
- Zhafiroh, S. - Zaman, B. (2020). Implementasi pendidikan humanis pada pembelajaran pendidikan agama Islam di SMPN 1 Tulung. *QUALITY*, 8(2), 187-206.
- Zohar, D. - Marshal, I. (2001). *SQ: Memanfaatkan kecerdasan spiritual dalam berpikir integralistik dan holistik untuk memaknai kehidupan*. 4th ed., Jakarta: Mizan.

Extended Summary

The main purpose of this study is to analyze the multifaceted relationship between social media addiction and values education within the framework of a systematic literature review and to develop applicable educational strategies against the moral crisis of the digital age. The research addresses social media addiction not only as a behavioral problem but also as a structural crisis area affecting an individual's value formation, moral reasoning capacity, and spiritual development. Accordingly, the study examines the effects of social media use on the internalization of fundamental values such as patience, self-control, empathy, responsibility, and honesty; and evaluates the role of school, family, and community-based values education strategies in reducing addiction. Furthermore, it discusses how classical moral development theories and spiritually based educational approaches can be integrated.

The significance of the research stems from its interdisciplinary approach to the transformation that digitalization has created on individual and societal value systems. Social media addiction has become a phenomenon in modern societies that has not only psychological but also moral and cultural consequences. The constant search for visibility, likes, and approval makes an individual's self-worth dependent on external criteria; this

weakens internal balance and spiritual satisfaction processes. This study offers a unique contribution to the literature by reinterpreting the phenomenon of addiction, which is generally addressed within a neurobehavioral framework, in the context of values education. In particular, the integration of spiritual reference-based approaches with modern social-emotional learning models makes the study pedagogically innovative.

This research was structured using a qualitative research design and a systematic literature review method. Numerous academic studies were examined using keywords such as “social media addiction”, “values education”, “digital literacy”, “spiritual development”, and similar terms in the Scopus, Web of Science, Google Scholar, and JSTOR databases. The selected studies were thematically classified using content analysis. Four main themes emerged during the analysis process: (1) the psychosocial effects of social media addiction, (2) the consequences of addiction on value development, (3) the effectiveness of school-based character education programs, and (4) family and community-supported spiritual intervention models. Furthermore, classical moral development theories (Kohlberg, Lickona, SEL models) and spiritual-based value approaches were evaluated comparatively.

The study identifies three main problem areas in the literature. First, most interventions for social media addiction remain at the technical and behavioral level, insufficiently considering the individual's spiritual and moral dimensions. Second, most values education programs are focused on cognitive transmission and are limited in producing lasting behavioral change. Third, the pace of updating educational curricula is insufficient in contrast to the speed of digital transformation. Algorithmic guidance, the attention economy, and AI-based content flows directly affect young people's value-building processes; however, existing programs struggle to adapt to this dynamic structure. Furthermore, the fact that families are also at risk of digital addiction has been identified as a significant factor limiting the effectiveness of parent-based interventions.

The research findings show that social media addiction weakens the internalization of values such as empathy, self-control, and responsibility; and strengthens behavioral patterns focused on instant gratification and visibility. While school-based character education programs and digital literacy applications create a certain level of awareness, they are not sufficient on their own. Approaches based on spiritual awareness, digital fasting practices, and holistic family-supported programs have been shown to produce more lasting results. In particular, interdisciplinary, culturally sensitive values education models enriched with spiritual references have been found to increase individual resilience.

In conclusion, the study demonstrates that combating social media addiction is possible not only through technical regulations but also through a holistic values education approach. To protect the moral integrity of individuals in the face of the rapidly changing attention and pleasure dynamics of the digital age, education policies need to be restructured with comprehensive models that include a spiritual dimension. Future research is recommended to focus on cross-cultural comparisons, AI-supported educational platforms, and digital role modeling processes within families.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır./ No support was received from any institution or organization for this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Yapay zekâdan literatür ataraması aşamasında yararlanılmıştır./GenAI was utilized during the literature review phase.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Yazarın beyanı bulunmamaktadır. / *The author has not made a statement.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*

Yazarın Notu/Aauthor's Note: Yazarın bir notu yoktur./ *There is no author's note.*

Katkı Oramı Beyanı/Author Contributions: Makale tek yazarlıdır. / *The article has a single author.*